

УДК 001(477):55-051

ЦІЛЬНА І СИЛЬНА ОСОБИСТІСТЬ ПРОФЕСОРА ГЕОРГІЯ БАЧИНСЬКОГО

Микола Назарук

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. П. Дорошенка, 41, 79000, м. Львів, Україна*

Висвітлено життєпис та наукові здобутки відомого геолога, палеонтолога, географа, картографа, соціоеколога професора Георгія Олексійовича Бачинського. Значну увагу приділено його ролі в розвитку спелеології в Україні. Схарактеризовано діяльність Г. Бачинського на посаді керівника палеозоологічного загону Комплексної карстової експедиції АН УРСР. Його праці дали змогу виділити карстовий тип місцезнаходження хребетних.

Окремо описано період життя вченого, коли він розкрився як картограф, працюючи в обчислювальному центрі Інституту прикладних проблем механіки і математики АН УРСР у Львові, де організував і очолив в обчислювальному центрі групу математико-картографічного моделювання соціоекосистем, розробивши і вперше успішно застосувавши на практиці провідний метод соціоекології – математико-картографічне моделювання регіональних і локальних екосистем.

Найбільше відоме ім'я Г. Бачинського в соціоекології. Саме цій науці він присвятив докторську дисертацію на тему “Прикладна соціоекологія та роль географічної науки у її формуванні”. Він розробив теоретичні основи нового міждисциплінарного інтеграційного вчення про гармонізацію взаємодії суспільства та природи – соціоекології, провів значну організаторську роботу зі встановлення і розвитку цієї науки в Україні.

Розкрито його роль в організації та проведенні у Львові Першої всесоюзної науково-практичної конференції “Проблеми соціальної екології”, завдяки якій ця наука отримала в нас офіційне визнання.

Ключові слова: Г. О. Бачинський, геолог, картограф, палеогеограф, соціоеколог.

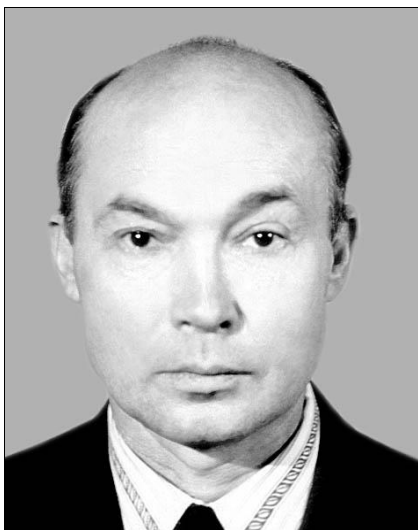
У 2016 р. виповнюється 80 років від дня народження та 20 років від дня смерті доктора географічних наук, професора Георгія Олексійовича Бачинського.

Наші життєві дороги з Георгієм Олексійовичем перетнулися під час роботи в комісії Міністерства освіти і науки з екологічної освіти. Комісія, очолювана тогочасним ректором Львівського лісотехнічного інституту (нині Національний лісотехнічний університет) В. Кучерявим, працювала постійно на кафедрі екології та ландшафтної архітектури цього інституту. З 1990 по 1996 рр. Георгій Олексійович активно пропагував учення про оптимізацію взаємодії людського суспільства та природи – соціоекологію. Завдяки професору Георгію Бачинському особисто я для себе відкрив нову сферу наукового інтересу в географії – соціальну екологію, засновником якої у вітчизняному науковому просторі можна вважати Георгія Бачинського, який відчував особливий потяг до цієї тематики.

Народився Г. Бачинський у Києві 4 грудня 1936 р. Закінчив геологічний факультет Львівського державного університету (нині Львівський національний університет імені Івана Франка) у 1959 р., одержавши кваліфікацію інженера-геолога. Того ж року вступив до аспірантури Інституту зоології АН УРСР за спеціальністю “Палеонтологія

та стратиграфія”, яку закінчив 1962 р. У 1963 р. захистив дисертацію, одержавши науковий ступінь кандидата біологічних наук.

Біля витоків географії спелеологічних відкриттів в Україні

Г. О. Бачинський
(04.XII.1936–26.VIII.1996)

Ще в далекому 1949 р. молоді Г. Бачинський і М. Савчин виявили великий інтерес до вивчення печер свого краю. Вони обстежили невеликі печери Львівщини – Страдчанську, Медову, низку гротів. Це захоплення привело Георгія на геологічний факультет Львівського університету. Після завершення навчання спеціалізувався в галузі палеонтології та четвертинної геології. В аспірантурі Інституту зоології АН УРСР навчався у відомого біолога академіка І. Підоплічка. У 50-х роках ХХ ст. склалися сприятливі умови для активного розвитку спелеологічних досліджень у республіках колишнього СРСР. З одного боку, вони були потрібні науковцям різних напрямів – геологам, гідрогеологам, біологам, археологам тощо. З іншого боку, зародився “печерний туризм” – молодіжний рух, спрямований не лише на використання печер для туризму, а й на їхнє дослідження. У 1958 р. ухвалою Президії АН УРСР створено Комплексну карстову експедицію АН УРСР (керівники –

проф. Ю. Юрк та доц. Б. Іванов). Вона складалася із п’яти “статусних” загонів: шахтного (керівник В. Дублянський), геофізичного (Б. Смольніков), гідрологічного (Н. Дрозд), біологічного (М. Воїтвенський та Г. Бачинський), археологічного (О. Домбовський). Кожного літа до них приєднувалися “аматорські” загани науковців усієї країни. Кримські експедиції дали унікальні збори викопної фауни з печер Скельської і Геофізичної, Миру і Крубера, Червоної і Малої Академії; Карпатські – з невеликих порожнин у долинах рік Велика і Мала Уголька; Подільські – зі Страдчанської і Сіняковської, а також з лабіринтів Кришталевої, на знімання яких було витрачено два польові сезони; південноукраїнські – з печер, розкритих під час дослідження одеських катакомб.

У 1960–1968 рр. Г. Бачинський, як керівник палеозоологічного загону Комплексної карстової експедиції АН УРСР, брав участь у відкритті і дослідженні понад 760 карстових печер, зокрема найбільших гіпсових печер світу – Кришталевої, Озерної та Оптимістичної на Поділлі. Він створив та очолив першу Українську республіканську секцію спелеотуризму. У складі української делегації брав участь у роботі 4-го Міжнародного спелеологічного конгресу в Югославії, Міжнародної спелеологічної експедиції в Польщі тощо.

Праці Г. Бачинського дали змогу виділити карстовий тип місцезнаходження хребетних. Їх високо оцінив основоположник тафономії, відомий геолог і письменник-

фантаст І. Єфремов. У 1963 р. Г. Бачинський успішно захистив дисертацію на тему “Тафономічні особливості найважливіших місцезнаходжень неогенових та антропогенових хребетних у зв’язку з седиментацією відкладів”¹, одержавши науковий ступінь кандидата біологічних наук.

Дослідження Г. Бачинського збагатили не лише біологію, а й спелеологію: запропоновані ним методи давали змогу визначати вік кісткових залишків, а отже, і печерних відкладів, у яких вони знайдені. На підставі вивчення процесів фосилізації викопних кісток учений розробив нові оригінальні методики визначення їхнього геологічного віку й датування осадових порід.

Часи, проведені з Г. Бачинським в експедиціях, згадує проф. В. Дублянський. “Він був чудовим польовим працівником; відмінно володіючи технікою спелеології, глибокими і різнобічними знаннями в галузі геології, біології, історії, він вражав своїми імпровізованими лекціями, які розпочиналися на уступі багатометрової шахти або під каскадом підземного водоспаду, а закінчувалися після опівночі у традиційного вечірнього багаття в таборі. Юрій (Георгій) знав і любив літературу, при нагоді писав сам вірші. Спілкування з ним збагачувало і професійно і духовно” (В. Дублянський, 1996).

Завершився період спелеологічних відкриттів в Україні підготовкою до друку двох праць про українську спелеологію. У видавництві “Радянська школа” 1968 р. була готова книга “У світі без сонця”, у якій Г. Бачинський був автором розділів “На порозі казки” і “У пошуках вимерлих потвор”. Однак сталося несподіване...

За активну участь в антиімперському русі шістдесятників, зокрема за збір підписів у структурах Академії наук під листом-протестом проти відновлення політичних репресій в Україні, Г. Бачинського звільнили з Інституту зоології АН, фактично заборонивши займатися педагогічною і науковою діяльністю. Матриці двох його книжок зі спелеології були розсіпані й переплавлені.

Якийсь час поневірявся безробітним, а потім під постійним наглядом КДБ понад десять років працював у виробничих інженерно-геологічних організаціях. Повернувся до Львова, до основної професії інженера-геолога.

Георгій Бачинський – картограф

З 1969 по 1978 рр., працюючи у виробничих інженерно-геологічних організаціях Держбуду, вивчав кореляційні зв’язки між міцнісними та деформаційними властивостями гірських порід і палеогеографічними умовами їхнього утворення; розробив і запровадив методику збирання, систематизації та повторного використання матеріалів інженерно-геологічних досліджень і складання великомасштабних (1:5 000 – 1:10 000) інженерно-геологічних атласів населених пунктів. Брав участь у розробці Українською республіканською міжвідомчою комісією (УРМСК) детальної стратиграфічної схеми пліоцену й антропогену України. Керував роботою і брав безпосередню участь у створенні першого в СРСР інженерно-геологічного атласу м. Львова в масштабі 1:10 000.

У 1979 р. організував та очолив в Обчислювальному центрі Інституту прикладних проблем механіки і математики АН УРСР групу математико-картографічного моделю-

¹ Тафономія (від грец. – *могила*) – розділ палеонтології, який вивчає закономірності процесів поховання (утворення місцезнаходження) викопних решток організмів. Дані тафономії дають змогу ліпше зрозуміти причини неповноти геологічного літопису.

вання соціоекосистем, силами якої протягом 1980–1985 рр. на замовлення Львівського облвиконкому було створено в масштабі 1:100 000 атлас природних умов, раціонального природокористування й охорони природи Львівської обл. У ході згаданих досліджень Г. Бачинський розробив і вперше успішно застосував на практиці провідний метод соціоекології – метод математико-картографічного моделювання регіональних і локальних соціоекосистем, який дає змогу перейти від вирішення окремих питань оптимізації галузевого природокористування до вирішення комплексних проблем територіального природокористування, до управління соціоекосистемами різного ієрархічного рівня як цілісними об'єктами, тобто до виконання соціоекологією своїх інтегративних функцій. Зокрема, Г. Бачинський писав: “Соціоекологічне моделювання як інструмент гармонізації взаємодії суспільства та природи повинне виконувати такі завдання:

- Виявляти структуру соціоекосистем та особливості їхнього функціонування і закономірності взаємодії складових природних та соціально-економічних компонентів;
- Визначати основні параметри динамічної рівноваги (гомеостазу) та оптимального стану будь-якої досліджуваної соціоекосистеми;
- Встановлювати ступінь наближення стану соціоекосистем до критичної межі, за якої починаються незворотні процеси її розпаду;
- Прогнозувати розвиток соціоекосистем за різних стратегій антропогенної діяльності;
- Визначати оптимальну функціональну структуру досліджуваної соціоекосистеми – оптимальне функціональне зонування території і режим природокористування у межах виділених функціональних зон;
- Керувати гармонійним розвитком соціоекосистем” [7].

Під час моделювання регіональних та локальних соціоекосистем доцільно поєднувати методичні прийоми соціоекологічного моделювання, математико-картографічного моделювання та дистанційного геозондування. Щодо ефективності використання методу математико-картографічного моделювання соціоекосистем вчений наголосив: “Щоб перейти від прогнозування можливого розвитку соціоекосистеми до керування цим розвитком, необхідні надійні економічні важелі” [7].

Біля витоків соціоекологічних досліджень в Україні

Перетворення екології з суто біологічної дисципліни в галузь наукового знання, що охоплює суспільствознавчі, природознавчі й технічні аспекти, у сферу діяльності, де вирішують широкий спектр політичних, правничих, ідеологічних, економічних, етичних та інших питань, надає їй дедалі більшого значення в пошуку оптимальних способів подальшого розвитку людської цивілізації. З огляду на це виникає такий важливий екологічний напрям, як соціальна екологія. Його початок пов'язують з появою праць представників чиказької школи соціологів Р. Парка, Е. Бреджеса та Р. Маккензі на початку 20-х років ХХ ст. У науковий обіг увійшов термін *social*, або *human, ecology* (соціальна, або людська, екологія), на відміну від *ecology of man* (екологія людини як біологічної істоти, або медична екологія). У Радянському Союзі після проведення Першої всесоюзної конференції “Проблеми соціальної екології” (Львів, жовтень 1986) усталилась назва “соціальна екологія”. У конференції взяли участь понад 400 вчених та практиків з усіх республік колишнього СРСР (серед них

68 докторів і 135 кандидатів наук). Головною метою конференції було об'єднання зусиль учених і практиків різних профілів: географів, економістів, біологів, філософів, медиків, геологів, гідрометеорологів, соціологів, лісників, технологів, архітекторів, математиків та інших – тих, хто займався різними питаннями охорони довкілля і раціонального використання природних ресурсів.

Цей напрям отримав активний розвиток у працях Е. Гірусова, В. Комарова, Ю. Маркова, Г. Бачинського, О. Салтовського та ін.

У 1990 р. у Санкт-Петербурзькому університеті Г. Бачинський захистив дисертацію на тему “Прикладна соціоекологія та роль географічної науки у її формуванні” й одержав науковий ступінь доктора географічних наук. У докторській роботі Георгій Олексійович розробив теоретичні основи нового міждисциплінарного інтеграційного вчення про гармонізацію взаємодії суспільства та природи – соціоекології. Значним внеском у популяризацію нового вчення стало видання у 1991 р. монографії “Соціоекологія: теоретичні та прикладні аспекти”. Автор стверджував, що саме соціальна екологія всебічно аналізує природне середовище як складну, диференційовану систему, різноманітні компоненти якої перебувають у динамічній рівновазі, розглядає біогеоценози земної біосфери як екологічну нішу людства, пов'язуючи довкілля і діяльність людини в єдину систему природа-суспільство. Дослідження цілісної інтегрованої системи суспільство-природа з боку географії передбачає методологічно виважений підхід, який охоплює не тільки взаємопроникнення підходів і методів, а й пошук єдності концептуально-теоретичних підвалин фізико-географічної та соціально-економічної гілок географічної науки, що має ґрунтуватися на міждисциплінарній інтеграції всього географічного знання.

З 1990 р. Г. Бачинський працював професором кафедри екології та ландшафтної архітектури Українського державного лісотехнічного університету і за сумісництвом професором кафедри раціонального використання природних ресурсів та охорони природи Львівського університету імені Івана Франка. У 1992 р. Г. Бачинському присвоєно вчене звання професора. Він – автор понад 160 праць, у тому числі монографій і навчальних посібників. Завдяки активній позиції вченого Міністерство освіти України у 1992 р. затвердило навчальну програму курсу “Основи соціоекології” і включило його в навчальні плани всіх вищих навчальних закладів як обов'язковий базовий загальноосвітній предмет для всіх спеціальностей.

У 1996 р. за ініціати́ви вченого у Львові проведено Першу всеукраїнську науково-практичну конференцію “Соціоекологія. Теоретичні та прикладні аспекти”. Конференція серед першочергових соціально-екологічних проблем визначила такі:

- управління якістю життєвого довкілля;
- довготерміновий прогноз природних і соціальних наслідків значних перетворень у природі;
- біологічне збереження і виживання українського етносу із забезпеченням умов для організації охорони здоров'я людей, які проживають на території сучасної України;
- подальший розвиток теоретичної бази соціоекології та методів прикладних соціоекологічних досліджень, спрямованих на оптимізацію довкілля.

Саме під час роботи з підготовки другого тому матеріалів конференції раптово обірвалося життя відомого вченого. Члени оргкомітету конференції в передмові до другого тому матеріалів конференції написали “Світла пам'ять про чудову людину, вченого і патріота назавжди залишиться в наших серцях”.

У роки незалежності Георгій Олексійович виявив себе як активний громадсько-політичний діяч: член Національної ради Конгресу української інтелігенції, член Координаційної ради Всеукраїнського об'єднання "Порозуміння", прихильник та симпатик Соціал-націоналістичної партії України, член редакційної колегії журналу "Універсум".

Глибокі патріотичні переконання Г. Бачинського були засадою його світогляду, який він намагався прищепити молодому поколінню, співпрацюючи з громадсько-патріотичною молодіжною організацією "Спадщина", фондом "Молода Україна". Енергійний, молодий душею, закоханий у поезію і пісню, він з надією дивився на юнацтво, сподіваючись на утвердження своїх ідеалів. Він до останку віддавався молоді, помер, раптово захворівши після повернення з літніх спеологічних і спортивно-вишкільних таборів.

Георгій Олексійович був цільною і сильною особистістю. У ньому поєднувались інтереси до наукових досліджень і викладацької роботи. Він був мудрою і глибоко порядною людиною, багатогранним і високоєрудованим ученим, який добре володів знаннями не лише з географії чи соціоекології, геології чи біології, а й історії культури.

Найважливіші праці вченого

1. *Бачинський Г. О.* Про палеогеографічну обстановку лесоутворення / Г. О. Бачинський // Палеогеографічні умови території України в пліоцені та антропогені. – К.: Наук. думка, 1966. – С. 91–101.
2. *Бачинский Г. А.* Фоссилизация костей позвоночных и новые методики определения их геологического возраста / Г. А. Бачинский // Четвертичный период Сибири. – М.: Наука, 1966. – С. 460–467.
3. *Бачинський Г. О.* Тафономія антропогенових і неогенових місцезнаходжень наземних хребетних України / Г. О. Бачинський. – К.: Наук. думка, 1967. – 132 с.
4. *Бачинський Г. О.* Великомасштабне інженерно-географічне картографування / Г. О. Бачинський. – К.: Знання, 1979. – 24 с.
5. *Бачинський Г. А.* Социально-экологические проблемы Украинских Карпат / Г. А. Бачинский // Украинские Карпаты. Экономика. – Киев: Наук. думка, 1988. – С. 164–168.
6. *Бачинский Г. А.* Геоэкология как область соприкосновения географии и социоекологии / Г. А. Бачинский // Изв. Всесоюз. географ. об-ва, 1989. – Т. 121, вып. 1. – С. 31–39.
7. *Бачинський Г. О.* Математико-картографічне моделювання Львівської обласної соціоекосистеми / Г. О. Бачинський, Ю. П. Маркітан, В. О. Кесельман // Вісн. АН УРСР. – 1989. – № 10. – С. 32–52.
8. Социально-экологическая система как объект управления / Г. А. Бачинский, В. И. Мамонов, Ю. Г. Марков [и др.]. – Новосибирск: Наука, 1991. – 238 с.
9. *Бачинский Г. А.* Социоекология: теоретические и прикладные аспекты / Г. А. Бачинский. – Киев: Наук. думка, 1991. – 152 с.
10. Основи соціоекології: навч. посібник / [Г. О. Бачинський, Н. В. Беренда, В. Д. Бондаренко та ін.; за ред. Г. О. Бачинського]. – К.: Вища шк., 1995. – 235 с.
11. *Бачинський Г. О.* Чи залишиться Україна українською / Г. О. Бачинський // Універсум. – 1995. – № 9–10. – С. 2–6.

12. *Бачинський Г. О.* Український шлях у майбутнє / Г. О. Бачинський // Універсум. – 1996. – № 3–4. – С. 18–25.
13. *Бачинський Г. О.* Математико-картографічне моделювання соціоекосистем – провідний метод прикладної соціоекології. / Г. О. Бачинський // Проблеми урбо-екології : темат. зб. наук. праць. – К. : НОК ВО, 1992. – 160 с.

Стаття: надійшла до редакції 19.07.2015

доопрацьована 20.09.2015

прийнята до друку 22.09.2015

SOLID AND STRONG PERSONALITY OF PROFESSOR GEORGIY BACHYNSKI

Mykola Nazaruk

*Ivan Franko National University of Lviv,
P. Doroshenko Str., 41, UA – 79000 Lviv, Ukraine*

The article deals with the biography and scientific achievements of doctor of geographical sciences, geologist, paleontologist, geographer, cartographer, social ecologist Professor G. Bachynski. In particular, considerable attention is paid to his role in the development of speleology in Ukraine. The activities of G. Bachynski on the head of palaeozoological department of the Complex karst expedition of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR were described. His work allowed identifying karst type of localization of the vertebrates.

A separate paragraph is devoted to the period of Professor's life where he is revealed as a cartographer, working in the Computer centre of the Institute of applied problems of mechanics and mathematics of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR in Lviv.

G. Bachynski organized and headed the group of mathematical-cartographical modelling of the social-ecological systems in the Computer centre of the Institute of applied problems of mechanics and mathematics. He also developed and successfully applied for the first time the leading method of the social ecology – mathematical-cartographic modelling of the regional and the local ecosystems.

Name of G. Bachynski is the most well-known in the social ecology. He devoted his doctoral thesis "Applied social ecology and the role of geographical science in its formation" to this science. In his doctoral thesis, he developed the theoretical foundations of a new interdisciplinary integration, the doctrine of harmonizing the interaction between society and nature – the social ecology. He had done significant organizational work on the establishment and development of this science in Ukraine. His role in organizing and conducting the first all-Union scientific-practical conference "The problems of social ecology" in Lviv was disclosed in the article. Due to this conference, social ecology was granted the official recognition.

The key milestones of social and political activity of the citizen and the scientist Professor G. Bachynski were noted.

Key words: G. Bachynski, geologist, cartographer, palaeogeographer, social ecologist.